

STRESZCZENIE POPULARNONAUKOWE

Powojenna literatura polska w świetle kryptotekstów (na podstawie biuletynów Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk z lat 1945–1956)

W okresie Polski Ludowej wszystkie teksty kultury, które miały zostać dopuszczone do oficjalnego obiegu, musiały zostać oceniane przez powołanych przez państwo urzędników – cenzorów pracujących w Głównym Urzędzie Kontroli Prasy Publikacji i Widowisk (oraz w rozszaniach po Polsce oddziałach terenowych). Efektem pracy funkcjonariuszy urzędu cenzury były m.in. sporządzane przez nich recenzje (cenzorskie), niedostępne społeczeństwu, gdyż miały one charakter poufny. Kiedy współczesny badacz sięga — 25 lat po zniesieniu cenzury — do tych dokumentów wyprodukowanych 65 lat temu przez urząd kontroli słowa, uświadamia sobie — z jednej strony — groteskowość zjawiska; z drugiej — jego grozę. Groteskowość, gdy często trafia na recenzje naiwnie propagandowe, ujawniające ignorancję lub złą wolę, a niekiedy obsesję cenzora. Grozę, gdy uświadamia sobie rozmiar spustoszenia, jakie w polskiej literaturze powojennej uczyniła cenzura. Jej skutki bowiem odczuwamy niemal na co dzień, wchodząc do biblioteki, w której na regałach stoją książki z lat 1944–1989. Grozę tym większą, że utajoną, którą bowiem zastanawia się, biorąc do ręki takie dzieło, czy zostało ono wydane w formie, jaką nadał jej pierwotnie autor?

Badania nad cenzurą są dziedziną stosunkowo młodą; wszak do momentu istnienia instytucjonalnej cenzury nie można było swobodnie ich prowadzić. Do tej pory przedmiotem analiz literaturoznawców zajmujących się aparatem przewencji i represji były głównie recenzje cenzorskie tekstów literackich, biuletyny pojawiały się rzadko, stanowiąc materiał do uwag kontekstowych. Już na tym etapie badań można stwierdzić, że materiał zawarty w biuletynach urzędu cenzury jest bardzo różnorodny, gdyż obejmuje nie tylko recenzje cenzorskie, ale także listy pisane przez pracowników Urzędu (które przyjmowały niekiedy kształt wypowiedzi felietonowej czy osobistego wyznania), zdarzały się także przypadki własnej twórczości literackiej. Dominowała twórczość satyryczna, a niektóre z propozycji były wystawiane na scenie GUKPPiW.

Szczegółowa analiza wszystkich wymienionych tekstów pozwoli na odtworzenie konkretnych zabiegów cenzorskich wobec konkretnych autorów i tekstów, co pozwoli stworzyć alternatywną historię powojennej polskiej literatury – jako historii zmagania wolnej intencji twórczej pisarza z opresywnością totalitarnego systemu.

Jak dotąd nie ukazało się całościowe opracowanie biuletynów, brak również opracowań o mniejszej rozpiętości chronologicznej, zawężonych do wybranego okresu czy ujęć problematyzujących zagadnienie, co ma „naprawić” niniejszy projekt badawczy.

Wstępna analiza dokumentów pozwala wyznaczyć perspektywy badawcze, jakich dostarcza zgromadzony w zasobach archiwalnych materiał. Są to:

A. Cenzorska recepcja literatury polskiej pierwszej powojennej dekady

Lektura biuletynów z lat 1945–1956, wydobywając specyfikę schyłku okresu stalinowskiego – dociskania i luzowania ideologicznej śruby, ujawni skalę deformacji, jakie w kulturze polskiej poczynił aparat przewencji i represji w pierwszej powojennej dekadzie.

B. Umocowanie genologiczne recenzji cenzorskiej oraz rozwinięcie badań nad kryptotekstami

Jednym z celów badawczych projektu jest rozwinięcie autorskiej koncepcji kryptotekstów, jaką zaproponowałam przy okazji analizy zjawiska **recenzji cenzorskiej**. Zaprezentowane rozróżnienia terminologiczne zaprezentowałam w artykułach naukowych i rozprawie naukowej:

„*Czytelnik*” *ocenzurowany*. *Literatura w paratekstach — recenzjach cenzorskich okresu stalinizmu (na materiale GUKPPiW z 1950 roku)* [praca w druku; rozprawa została nagrodzona w trzech konkursach: Fundacji UŁ za Najlepszą Pracę Magisterską, Nagrodą „Polityki” za najlepszą pracę o historii PRL-u oraz została wyróżniona w konkursie im. W. Pobóg-Malinowskiego na Najlepszy Debiut Historyczny Roku]

C. Sylwetka idealnego cenzora w perspektywie zależności kontekstowej wyrażen

Odtworzenie sylwetki wzorcowego funkcjonariusza urzędu cenzury przy uwzględnieniu m.in. koncepcji zależności kontekstowej.

D. Cenzorskie autorefleksje – twórczość własna funkcjonariuszy (literatura piękna, listy do redakcji) oraz problem oceny i zasadności istnienia periodyku instruktazowego

Analiza listów, felietonów, artykułów i twórczości literackiej cenzorów.

Rezultatem powyższych badań będzie monografia oraz dwa artykuły.